

א. ל. לווּינסקי

האדם והסופר*.)

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

I.

אלחנן ליב ברי צבי לווּינסקי נולד בכ"ה אדר תר"ז בעיירה פּוֹדְבֵּרְזֵינְה, שהיא רחוקה שלשים ויירסמה מווילנה. ילד יפה ופקח היה וכל המשפחה אהבתו. אמו מתה עליו בשנת תרכ"ג, כשהיה אך בן שש שנים. לאחר שנה, בשנת תרכ"ד, נשא אביו אשה שניה ועבר לדור בעיירה גילוואן (Гельвань), פלך קובנה, שנעשתה עיר-מולדתו השניה של הנער אלחנן ליב. בעיירה זו בלה את מבחר שנות ילדותו ונערותו וקבל את ראשית הנוכח. אביו, ר' צבי, היה למדן מופלג, שהיה ראוי להוראה ושלא בפני רבי-העיר היה פוסק שאלות, והרב אף היה נמלך בו בכל הענין לאסוריותו וגם לדיני-ממונות. את פרנסתו מצא לא ברנח, אך גם לא בדוחק גדול, מן התנועות, ושלא על מנת לקבל פרס היה קורא שעור בחברת ש"ס. את בנו מסר מתחלה למלמד, לחדר, כנהוג. אבל מאזר שרי צבי היה יהודי פסח ומעורב עם הבריות (מה שצ"ש ממנו בנו אלחנן ליב) ולא היה קנאי ביותר (כמובן, על-פי מושגי הזמן ההוא), לא הקפיד למסרו למלמד, שהיתה לו קצת השגה בדעות, חצונית – בדקדוק העברי. הילד לווּינסקי למד, איפוא, בחדר, לא רק מקרא ומשנה וגמרא, אלא גם תלמוד: לשון עברי. זה היה הצעד הראשון בדרך העולה אל הספרות העברית.

וכשמלאו לנער י"א שנה, בשנת תרכ"ח, הוצא מן החדר ואביו קבל את חנוכו על עצמו. כבר אמרנו, שרי צבי לא היה קפדן והיה מעורב עם הבריות. הוא היה בקי בהוצאת-העולם ובעל הסתכלות חדרת אל טבע המעשים ומינם של בני-האדם. פעמים יסדה מאד אור גדול על מחזה שלם ממחזות-החיים על-ידי מלה חריפה אחת או מסמן תנועתו של אדם עי כניי חד וקולע אל המטרה. איש-העם היה ואת החדוד אהב מאד – כל אלו המעלות, שאנו מוצאים גם בלוּינסקי. אב כזה אינו מכביד על בנו. כל היום היה אלחנן ליב יושב וקורא את שעורו בתלמוד כאות-נפשו, ורק בערב היה אביו בוחנו

* העמודים הראשונים והאחרונים של מאמר זה נדפסו קודם כ"השלח". כרך כ"ג, תוכרת לווּינסקי.

ונושא-זנותן עמו לא רק בתלמוד, אלא גם במילי דעלמא. את הפלפול לא אהב ר' צבי והעיקר היה לו — שיהיה בנו בקי בתלמוד. ואמנם, כשהיה אלחנן ליב בן יד וטיו שנה כבר היה מפליא את רביהעיר בבקאותו והיה קורא לפעמים שעור בקברת ש"ם במקום אביו. וביחד עם זה היה קורא בשעות-הפנאי את הספרות העברית החדשה. גילואן רחוקה מווי לקומיר רק 20 ווירסטה, וזו האחרונה נודעוזה אז על-ידי משה ליב ליליענבלום. ודרך-הרוח בזמן ההוא ידועה: איזה נער הביא מוילקומיר לגילואן "השכלה" בצורת "שירו" של ליליענבלום "משא פולין" (שנרפס אהר-כך בספר "הטאת נעורים"), ונער בעלי-כשרון וסקרני כאלחנן-ליב אי-אפשר היה שלא יתאוה למים גנובים" אלה; ובפרט שאביו לא הקפיד כל-כך על זה. לווינסקי התחיל לקרוא את ספריהם של מודכי אהרן גינצבורג, אברדם מאפו, קלמן שולמאן, אדים הכהן ומיכ"ל בנו. ובהבדל משאר סופריו, לא נרדף על "השכלתו" ולא הוכרח להלהם עם אביו במדרות יתיה. אביו התנגד, אמנם, לדספרים החדשים ולהדעות המובעות בהם, אבל השתדל להשפיע על בנו לא על-ידי מהלומות ואיומים וגירושים, אלא על-ידי הוכחות ושדולים. כמובן, לא הועיל בהוכחותיו להסיר את לב בנו מאחרי "השכלה", אבל הועיל מאד, יותר ממה שפלל, מצד אחר: הוא לא הִשְׁגִּיא על בנו את ההדות הישנה, הוא לא גִּיר את לב בנו כלפי אביו וכלפי כל הדור הישן. ומי יודע, אם לא דבר זה הוא הוא הסבה העיקרית להאופטימיסמוס הגדול של לווינסקי, שנישאר בו במשך כל ימי חייו, ליחוסו החיובי אל קדשי האומה — ואף אל הקדשים הדתיים בכללם — ולטוביה-להב, שנתגלה בידונו אל הדור הישן והדור החדש כאחד. אכן, האב הבלתי-קנאי פעל ועשה לטובת השקפותיו הדתיות בסבלנותו הרבה יותר משפעלו האבות הקנאים במלחמתם הקשה!

אלחנן ליב הרבה לקרוא בספרי השכלה, אבל יותר מכולם לקח את לבו הספד-קהל רפאים של ליליענבלום. ודבר זה בא משני טעמים: ראשית, רוב הטפוסים שבקהל-רפאים הם טפוסים ווילקומיריים, שתושבי גילואן הקרובה לוילקומיר הכירו אותם פנים אל פנים, ובכך מצאו בתאורם ענין מיוחד. לא רק החדודים והתוכחות שבקהל-רפאים היו מובנים לנער מגילואן, אלא אף הרמז היותר קל שבו. על האנשים המתוארים בספרו של ליליענבלום בהסתר-פנים היה יכול לווינסקי להראות באצבע. ודבר זה בודאי לקח את לבו. ואולם על זה נוסף עוד טעם אחד: באמת אין קהל-רפאים לא סאָמָה ולא ספור ולא סאָמִידָה, אלא פִּילִיטוֹן בחרוזים. ודבר זה משך אחריו את הפיליטוניסט לעת-דל-בוא. מצא מין את מינו וניער.

וכאילו בכונה כדי לעשות את לווינסקי להפך גמור מליליענבלום מורוה הרחני, לא רק לא נרדף הנער אלחנן ליב על קריאתו בספרי-השכלה מאביו ומן האדוקים שבעיר מושבו, כמו שנרדף ליליענבלום בשעתו, אלא הוא אף קבל את השכלתו באמצעותו של — רביהעיר. רב זה, שהיה אדוק גמור, היה שונה מן הרב שבוילקומיר וברוב ערי רוסיה בימים ההם, שהיו בבחינת "לא אישאל ולא אנסה". רבנים אלה ברובם המבריע לא היו רואים שום צורך בדבר אפילו. לדעת מה להשיב לאפיקורם. כל מה שהיה מחוץ להתלמוד ומפרשיו ומפרשי-מפרשיו היה "תפלות" בעיניהם. אפילו לצדד בזכותה של

היהדות הישנה היה בעיניהם סימן של מינות, שהרי מכלל הן אתה שומע את אפ שרותו של הלאו – והם כפרו אפילו באפ שרות כזו. את האפיקורסים צריך לבטל בלב – ודי. אין להסתכל בפניהם ומכלי-שכן בספריהם. כדי להשיב על דבריהם הרי צריך לקרוא את הדברים – וזהו, ראשית, בפוליתורה, ושנית, מינות מושגת את הלב וראוי להתרהק ממנה ככל האפשר. – כך היו רוב הרבנים בשעת הששים והשבעים למאה שעברה. ואולם היו רבנים גם ממין אחר. הם לא עצמו את עיניהם לגמרי מן הנעשה בישראל והחזיקו בכלל: .ודע מה שתשיבי. הוץ מזה, הלא גם להפרוש עץ-היבש יש בסתר נפש חומרת" (כמו שאמר ליל גורדון בקוצו של ידיו), ובין הרבנים הצעירים היו הרבה, שהיו מלאים ששון-החיים ורצו לדעת מה שנעשה בעולם הגדול – בפוליטיקה. שאף היהודי האורתודוכס להוט הוא אחריה אחרי שאינה מעניינתה כלל, ובכן אין בה חשש של אסור. כמדיכן רצו. לקנות שלמות בהיות-העולם, שאף הן דבר אין להן עם הדת, ולרכוש סתם ידיעות-טבע וידיעות-מאורעות, שאינן לא דתיות ולא אנטי-דתיות. רב כזה היה החופק גלואן בנעחתו של לוינסקי. הוא היה חותם על. הלבנון. מובן מאליו, שהיה מתנגד גדול לליליענבלום ולהתקונים-בדת שלו, וכן גם ליל גורדון ולסמולנסקי. להמליץ ולהשדיר. אבל מי שקורא את הלבנון אף הוא, משכילי הוא במובן ידוע – בהשתנות אל אותם הרבנים, שאינם קוראים כלום מן הספרות העתית. מי שקורא את הלבנון יודע כבר מן הנעשה והנשמע בעולם הגדול, מחוץ לדי אמות של הלכה, יודע, לכל הפחות, שיש מחלוקת באמונת ודעות, שיש לליליענבלום וגורדון וסמולנסקי, שיש עתונים וספרים עבריים ממין-אחד. וכל צעדי גלואן היו הולכים אל בית-הרב בכל ערב-שבת, שאז היה מתקבל אצלו גליון הלבנון – מערב-שבת שעבר. את הגליון היו הכל בולעים ממש. ואחד מן הבולעים היה הנער אלחנן ליב לוינסקי, שבהיותו בן שז (בשנת תרל"ב) כבר נסה לשלוח קורספונדנציות מעירו ללבנון. בזה התחילה עבודתו בספרות העברית, אם ראויה כתיבת קורספונדנציות בעתון הלבנון לשם זה.

בימים למד – בדרך-נס ממש, כי מהיכן ימצאו מורים לרוסית בעירה בגלואן, שבסך-הכל היו בה כחמשים משפחה עברית? – את הלשון הרוסית, השכילי והתפתח, וצר נעשה לו המקום בגלואן הקטנה ככה איש. כדי שילמד תלמוד יזתר – כרצון אביו – או כדי שהוא יכול לרווח צמאונ להשכלה – כרצונו שלו – יצא אלחנן-ליב בשנת תרל"ב לוויילקומיר הסמוכה, שהשכלתו ומלחמתו של ליליענבלום שוו עליה הוד והדר בעיני כל משכילי; ואחרי שסוף-סוף היתה ווילקומיר רק עירה קטנה וחשכה ולווינסקי לא מצא בה מה שבקש, עבר אהר חצי שנה אל עיר-הסלך, – אל קובנה, אל קובנה זו של מאה, שמשכיליה דגינו אף על ליליענבלום מחמת דקנאים. שם היתה בימים ההם אנודה קטנה של משכילים, שתכליתה היתה – להושיט יד-עזרה לכל, שזחר-תושיה והשכלה. לווינסקי קה, שאנודה זו תהא לו לעזר ומעט מעט יכין את עצמו בלמדים כללים ויפנס אל דגינסון שבקובנה. תקותו לא באה, כנהוג, – ואהר שנה או שנה ומחצה שב לגלואן. אך גם בבית-אביו לא היה יכול לשבת הרבה. צר היה לו המקום בעירה הקטנה. נוסף על זה השמדה שרפה גדולה את ביתו ואת רכושו של אביו – ולווינסקי הזכרה בשנת

תלמיד לקחת מקל-נודדים בידו. כפי שנראה לי מתוך קובץ-מכתביו של המנוח משנת תרל"ז, היה עוד הפעם בקובנה, נסה להשתלם שם בלמודים – והוכרה עוד הפעם לעזוב את העיר. הוא כותב לאחד מדידיו: "שלו הייתי בקאָוונא, ועשיתי את מעשי, ולמדתי את למדי, והלכתי על דרכי, דרך החיים, אשר התוה לי הזמן, וכמעט אמרתי מצאתי מנוח – והנה בא השטן וירקד סביבותי ויתנני בדי לא אוכל קום... המכות, אשר הוכיחתי בית מאהבי אלה... והפצעים הנאמנים, אשר עוד עתה ינכרו עקבותיהם עלי, תדע מאז. מקובנה עבר לווי לנה והיה שם מודה שפת-עבר וחשבון בלי שהרגיש נטיה לזה, מפני ההכרח החמרי. איזה "שדוך", שלא עלה יפה והוסר אתי שגרם לו מכאובים ועלה לו בדמים בשני מובניה של מלה זו, הכריח אותו לעזוב גם את ווילנה. אז היה זמן ידוע מורה בעיירות אחדות (אחת מהן היא, כפי הנראה, העיירה קופישוק שבמחוז ווילקומיר). בשנת תרל"ז נצנצה מחשבה במוחו לעזוב את ליטא ולעבור אל דרום רוסיה. שאיפה זו של הליטאים, "בימים ההם" ידועה בספרותנו על-פי ציריו של ר' מנדל מוכר-ספרים, שאמנם ציך זמן יותר קדום. אבל לא היתה ללווינסקי האפשרות לנסוע מליטא אל דרום רוסיה בדרך ישרה. הוא נשתקע זמן מועט בפלך מינסק, ובעיר בוכריוסק שבפלך זה כתב בפורים תרל"ז, אגדה לפסח, שהיא פיליטונית ושאינה אלא סאטירה על המזגים הישראליים, ולא נדפסה גם אינה ראויה לדפוס. אחר-כך ישב זמן מועט בפלך טשרניגוב ומשם עבר לפלך קוב. כפי הנראה, התפרנס בכל המקומות האלה מהוראת הלשון העברית ודיעות כלליות, כי אז היו לו כבר ידיעות הגונות בלשון רוסית ובמדעים כלליים. – השנים הללו, שנות תרל"ז – תר"ם, היו היותר קשות בחייו. הוא לא אהב לדבר עליהן כמו שלא אהב בכלל לדבר על עצמו ועל מצבו הפיזי. רק פעם אחת, כשספרתי לו בהתרגשות גדולה את תלאותיו הנראות של צעיר אחד, שבא מליטא לאוריסה בלי פרוטה ובלי מכירים והיה קרוב לאבד עצמו לדעת, אמר לי בקולו הנעים והנוח, שהיה מכסה על התרגשות-רוחו: "אילו ידעת כמה סבלתי אני בבחרותי! אך התגלגלתי בעירום ובתוספת-נחות, נודד מעיר לעיר בלי פרוטה ובלי מודע ומכיר! ואף-על-פי-כן לא אבדתי בְּעֵינַי. יש אנשים טובים בכל מקום. צריך להיות איש. רק לא להתאיש!" – ואת פניו היפים פָּסְתָה עגמת-נפש רכה, פרי זכרונות נוגים... כנראה, נתכון לשנות תרל"ז – תר"ם ולנודדו בפלכי קובנה, מינסק, טשרניגוב וקוב.

לכל אדם בלתי-מצוי יש שלש תמונות בחייו: שנות-למדו, שנות-נודדו ושנות-פעולתו. שנות-למדו של לווינסקי נסתיימו בשנת תל"ד, שנות-נודדו – בשנת תר"ם. מכאן ואילך מתחילות שנות-פעולתו. הפוגרומים של שנת תר"א השיגוהו בפלך יקאטירינוסלאב. לבו העברי זב דם למראה הפרעות הנראות ולמקרא על היציאה המבוהלת, שכאה בעקבותיהן. מכתביו מן הזמן ההוא מלאים צער בלי גבול, כמעט יאוש. אבל הוא אינו יכול להסתפק בתאניות ויקנות. הוא רוצה לעשות דבר ממשי לטובת עמו. הוא רוצה להקדיש את כל כחותיו, את כל עצמו לאומתו העלובה והנרדפת. והוא חושב, שרצונו זה יהא יכול להתגשם בחיים רק אם יקנה לו ידיעות מרובות ומצב בחיים. ובכן הוא עוזב את פלך יקאטירינוסלאב

שהיה לו בו מעמד הגון, ועובר לתארקוב, - עיר, שיש בה אוניברסיטה; ואחרי כמה דרסתקאות הוא נכנס לאוניברסיטה התארקובית בתור תלמד שלא מן המנין. כנהוג אצל אחינו בני-ישראל, נכנס אל מחלקת-הרפואה, כי מהיכן יתפרנס יהודי אחרי גמר האוניברסיטה אם לא מרפואה? - ואולם הוא שקד אז גם על למודים אחרים והשתלם בלשון ובספרות הרוסית. באופן שדתחיל לכתוב פולישונים המוריסטיים בעתון רוסי אחד, שהיה יוצא אז בחארקוב.

אבל ימי שקדתי על למודי האוניברסיטה ועל הספרות הרוסית לא ארכו. מחלת-עינים קשה הבריחתו לעזוב את חסצו להיות לרופא. ועל מחלה זו נוספה מבה אותי יתרי-חשובה, שגרמה לו לעזוב את הארקוב ואת האוניברסיטה שבה. השנה - שנת תרמ"ב והחיים - י"ט - ב' ל"ו. הפרעות הנוראות הרעישו את העולם ועוררו בלבותיהם של טובי צעירי יחידים; לא מרד כלפי הממשלה, אלא כלפי אירופה והשכלתה, שלא עמדו להם ליהודים ביום זעם, כלפי מצב ישראל הנתון לבו ולממשה, כלפי הגלות בכל הקיפה, בכל שפלותה, בכל מידותיה. אלה היו שול-לי-הגלות הראשונים והמידתנים באמת. אלה היו שני-המרכז במובן הפשוט והמלא של מלה זו. צריך לעזוב את אירופה, להעתיק את מרכז-הכבוד של עם ישראל לאסיה, להסגר מן הגלות - לשוב אל ארץ-האבות, ששם נולדו אדיאלי האהוה, השוין והחרות של הנביאים ושם היו לישראל ממלכה ושלטון עצמיים. כך חשבו אז טובי צעירי - חשבו ועשו. ודוקא בחארקוב, מקום מושבו של לוינסקי בימים ההם, נוסדה אגודה של סטודנטים, שנספתו אליהם גם צעירים אחרים, - אגודה, שתבריה היו גלברים ברעיון אחד גדול: בית יעקב לבו ונלכה! - גלכה מאירופה לאסיה, מן ההשכלה המזויפת אל אדיאלי-הנביאים, מארץ-העבדות אל מורשת-קדומים... קשה לדעת, אם לוינסקי נתחבר אל הבייליזים מד ואם הלך יחד עמם לארץ-ישראל בידה, שמועה שמעתי, שמפני מחלת עיניו ההליט לנסוע לארץ-הקדם בכלל, וכמובן - לארץ-ישראל. על כל פנים הר' לא מקרה הוא זה, שבחארקוב, יששם הר' אז לוינסקי, נוסדה אגודת-הבייליזים ושדם היו תלמידי האוניברסיטה, מה שהיה גם לוינסקי ואם גם שלא מן המנין, ושעוד בשנת תרמ"ב או תרמ"ג עלה כבי-לוינסקי לארץ-ישראל. כשמלאו בשנת תרס"ז עשרים וחמש שנה להוסד ראשון-לציון הוצגה חגיגה קטנה לכבוד המאורע הגדול בקלוב הציוני, שהיה אז בעת ההיא באודיסה. ואז ספר לוינסקי מעל הבמה בטון חצירצין וחצירמבדח, כדרכו, על מסעו לארץ-ישראל. על דרך ההלצה אמר, שהיה בארץ-ישראל מודם ארץ-ישראל, כלומר, קודם שהיו מושבות בא"י ואגודות מסודרות של, הובכרציון בחוף-לארץ. ביפו לא היו אז כמעט יהודים כלל. הדרך מופו לירושלים היתה שוממה ובחזקת-סכנה. ישום קבוץ של מחזיקים ברעיון חבת-ציון לא היה עוד בירושלים ולא היה אפילו אל מי לפנות בשאלה, מה לעשות בא"י. הי ידואל מיכל פינגס היה היחיד, שלווינסקי דבר עמו על חבת-הארץ ושיבת-ציון, ובהשתדלות שניהם נוסדה אגודה קטנה לנאולת-הארץ ולישובה, שרי"ט פינגס התוה את חבנתה. מאליו מובן, שלא היה לו ללוינסקי מה לעשות בא"י. מושבות לא היו. כסף לקנות אדמה לא היה בדו. לקבל תמיכה לא רצה. מפני מחלת-עיניו לא היה מסוגל

להעשות פועל במקוה-ישראל, כמו שלעשו הרבה מן הבילויים, ואף מתירא היה, שמא תחזק מחלתו זו בא"י עוד יותר. ובכן שהיה בא"י שני חדשים – ושב לרוסיה בעל-כרחו. הוא שב לרוסיה בעל-כרחו, אבל לא בלב מלא יאוש, כנהוג אצל השבים. הוא פקפק זמן מועט, אבל סוף-סוף נשאר. חובבי-ציון כשהיה. זמן מועט כתב קורספונדנציות מאמרים בלשון רוסית בעתון Russkij Еврей, אבל עוד בשנת תרמ"ד – תרמ"ה התחיל לכתוב מכתבים מעין מאמרים בהמליץ. והיה הותם תחתיהם בשם, מי שהיה סטודנט. ואולם נפלא הדבר, שלא היה מביא בחשבון עבודתו הספרותית לא את פיליטוניו ומאמריו הרוסיים ולא את מכתביו העבריים בהלבנון ובהמליץ עד שנת תרמ"ט, וכשתגנו מוקריו באודיסה לפני שנתים (בסוף שנת תרס"ט) חג מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית, לא מצא לנכון להעיר כלל, שעבודתו זו התחילה הרבה קודם שנת תרמ"ט.

ובשנת תרמ"ד – תרמ"ה חלם חלום יפה, שהיה קשור ברעיון שיבת-ציון: לעבור לבולגאריה ולעשות ארץ סלאונית זו, שהקולטורה שלה היא חציה רוסית וחציה טורקית ושאף היא נשתחררה זה לא כבר מן השעבוד הטורקי, גשר ומעבר לארץ-ישראל. בעת ההיא הורה בקתדרה בבולגאריה הרד"ב ל'קובסקי', והרד"ב האובן ב'קר הסף בסופיה להבת-ציון; ובכן דמה לווינסקי למצוא שם כר נרחב לעבודה לשם ישוב ארץ-ישראל. ואולם השנאה לרוסיה ונתיניה, שקמה בבולגאריה אחרי מפלת באטנבורג והתנשאות סטאטבולוב שונא-הרוסים, בטלה גם את חלומו זה והוא הוסיף להתגורר בדרום-רוסיה ולהתפרנס מן ההוראה. במשך הזמן הזה כבר התחיל ליסד אגודות של חובבי-ציון ולהרצות על רעיון האומיות ועניני הישוב. אגודות כאלו יסד בערים קטנות ואף בכפרים מזוינים באוכלוסים של יהודים: בליפאטיחה, ברובאנובקה, בהורנוסטאיובקה, בקאחובקה ועוד. לווינסקי נעשה עסקן צבורי ולאומי.

II.

ובהורנוסטאיובקה התחילה בשנת תרמ"ט עבודתו הספרותית בחתימת שמו המפורש – אותה העבודה, שעלי-ידה קנה לו שם טוב בין הקוראים ובין הסופרים. מתחלה יצא במאמרים נלהבים נגד, שלום-עליכם ורבניצקי על שהתחילו לברוא ספרות זירגונית ולא רק לכתוב בזירגון ספרים מועילים ונצרכים לההמון בלבד. הוא קובל על הסופרים הללו וחבריהם על שבראו קולט זשארגאני⁽¹⁾, על שכל עיקרה של התנועה הזשארגאנית אינה רק (אלא) תנועה ספרותית, ולא תועלת העם היא הרוח החדה באופניה⁽²⁾, שהיא אם תועלת ההמון היא מגמתם של הזירגוניסטים – מפני מה אינם מתרגמים את התנ"ך זירגונית בשביל ההמון? – וגם בספרות העברית לא מצא לווינסקי נחת: נקרנותו של דובזיבין וחוסר-המעש שבאוצר הספרות עוררוהו למתוח עליהם דין קשה. ולווינסקי מתנגד אף לחברת, שפה ברורה, שנוסדה אז באודיסה לשם הדבור העברי החי: לדעתו,

⁽¹⁾ עיין המאמר הראשון בשם, חיי עולם וחיי שעה (המליץ), תרמ"ב, גליונות 104 – 106).
⁽²⁾ עיין פיליטוני: „יחנן הסנדלר לפני ועתה“ (שם), גליון 113).

ראוי דבור זה בכל מקום, אבל אפשר הוא רק בארץ-ישראל. יתר על כן: במאמר חשוב בשם "חיי עולם וחי שעה" (השני, המליץ, תרניא, גליונות 217, 218, 220), שהשיב עליו, אחד העם אתריכך במאמרו המפורסם, פצעו אובה, קובל לווינסקי על שעבודתם של טובי האומה, חובבי-ציון והסופרים, החובבים, נצטמצמה רק בישוב הארץ. שאמנם יש בו משום, חייעולם, אבל שאי-אפשר היה לו להתקדם ולהתקיים אם יתדלדלו, חייעהשעה של עמנו – חיי הכלכליים והצבוריים בארצות-הגלות. ובמאמר, עבדות בתוך עבדות (המליץ, תרניא, גליונות 68—70), שבא לרגל המאמר, עבדות בתוך חירות של, אחד-העם, התנגד לווינסקי להשקפה, שהלאומיות הישראלית אפשרית היא מחוץ לדת הישראלית. הקורא רואה, שלווינסקי נגע בתחלת עבודתו הספרותית בכל אותן הישאלות החשובות, שאנו מתחבטים בהן גם עתה, ותשובותיו עליהן ראיות לתשומת-לב אף בזמננו. ונפלא הדבר: אותו לווינסקי, שעכשיו חושבים אותו הכל רק לסופר ועסקן חובי בלבד, חשב אז את עצמו לסופר שלילי.¹

וכשהאשים את סופרינו, שאינם עוסקים בחייעהשעה, היתה לו רשות לכך. הוא עצמו עסק הרבה והרבה בחייעהשעה. בימים ההם (בשנת תרמי"ח) נשא אשה בהורגוסטאיבקה ונעשה סחר-תבואה, ולרגל מסחרו היה מרבה לנסוע בערי-הדרום, עוסק בהיות-העולם ומתודע אל אנשי-המעשה. ואת פרי נסיעותיו ונסיונותיו הביא בספרות העברית ברשמי-המסע שלו, שהיו הולכים ונדפסים במליץ תרניא ותרניב בשם מחלון המרכבה ובעגלה ובעגלת-החורף. בהם דבר על עניי-חול, שהיו חדשים בספרותנו בימים ההם. עליהם הוסיף אתריכך את הפולימונים המצוינים השלחן הירוק ומטביו, שתאר בהם אותו מן יהודים, שאין לו בעולמו אלא אכילה ושתייה ונשים וקלפים... ואולם יחד עם זה לא זנח גם את חייעהעולם. חוץ ממה שעסק בפועל בעניי-הישוב (הוא נבחר בשנת תרין למורשה בקאחובקה מצעם הועד לישוב אי, שנתיסד אז ברשיון גלוי באודיסה), כתב בשנת תרין גם את המסע לארץ-ישראל בשנת תת"ל לאלף הששי, – אותו החלום המלא-קסם, שנתעורר בלבו מתוך קריאתו בספר המפורסם של בילאמי, השקפה לאחור וישבו תאר את חייעהעולם, פרי עבודת-הישוב, כמו שהם צריכים להיות בעוד מאה וחמשים שנה: וגם את חייעהעולם, כצאת חייעהשעה, תאר בצורת רשמי-מסע. – לווינסקי היה אז מלא דיים ותועה. חדות-היצירה ואהבת-העבודה, הפרטית, הצבורית והספרותית, מבצבצות ועולות מכל שורה ושורה של כתביו בימים ההם.

כי בימים ההם (משנת תרמי"ט ואילך) הוא נעשה לא רק סופר, אלא גם עסקן מפורסם. בכחרו מסחר-תבואה, עדיין פרץ אז בארץ ושמו הספרותי הלך לפניו, ובכך היה מתודע בכל מקום-בואו אל הסופרים והעסקנים העבריים והלאומיים, שרובם ככולם היו חובבי-ציון. את אודיסה הרכה לבקר לרגל עסקיו, ושם התודע אל אחד-העם ואל רבניצקי. ואחד-העם עורך בימים ההם את ה"פּוֹרְת" ועל-פי זירוון עורך רבניצקי את ה"פרדס". מתיסדת אנודה (ליגה) של טובי חובבי-ציון – אגודת בני-ישיבה, שעדיין לא הגיעה השעה לפרסם

¹ (עיון מאמרו, הספרות והעם "המליץ", תרין, גליון 69).

את כל מעשיה לטובת הספרות העברית ולטובת הישוב בארץ-ישראל וכיחוד לטובת בתי-הספר ביפו. ולאחר שנים אחדות נסדת הביבליאטיקה הקטנה. ספרי אגודה של בן-דאביגדור, אחד מ-בני-משה, ואחריה - חברת אחיאסף, שגם העומדים בראשה. בני-משה היו. לווינסקי נעשה בן-משה ומשתדל לטובת אחיאסף כל הימים. ולטובת הועד לישוב ארץ-ישראל שבאודיסה הוא עושה כל מה שבכחו לא רק על-ידי מאמרים ופוליונים, אלא גם על-ידי מעשים ופעולות בכל עיר ועיר, שהוא בא לשם. ואולם יחד עם זה הוא עוסק גם בשאלת ישוב-הגנטינה, שעוררה פולמוס גדול של סופרים בשנת תרנ"א. הוא מצדד בזכותו של ישוב זה ועוסק בפועל, ביחד עם מר דוד פיינגברג, בסדור פלוגות של מתיישבים בארגנטינה. והוא נאמן בזה, לשיטתו, אם אפשר לומר כך: הדי-יעה אינם צריכים להדחות מסני. הדי-עולם. תוך מזה הוא בטוח, שהישוב בארץ-ישראל יהיה המטרופולין של הישוב הארגנטיני וישפיע על זה האחרון לטובה. דבר זה תא-בצבעים מזהירים במסע לארץ-ישראל בשנת תת"ו, שבו המעים וחזר והמעים, שיירושלים היא עתה (בשנת תת"ו) כמו מטרופולין של ארגנטינא.

וביתים הורע מצבו החמרי. במסד-התבואה שלו בא משכר גדול בשנת תרנ"ד או תרנ"ה. באופן שהפסד בעסקיו לערך עשרים אלף רובל. הפסד זה בלע לא רק את כל הנוניא שלו. אלא גם הון זרים. ואולם האיש הזה, ישהיכה חשבוהו בחיו לקל-העת, עשה דבר, שאך בעלי הכרה מוסרית חזקה מוכשרים לה: במשך המשעשרה שנה רצופות, עד יום מותו, פרע לבעל-חובותיו את כל המגיע להם אפילו עם הרבית.

בשנת תרנ"ו נסדה-גם-כן בהשתדלותם של בני-משה-חברת, כרמלי. ולווינסקי, ישיצא אז נקר ממסד-התבואה, קבל בשמחה עצומה את ההצעה להיות בא-כחו של הכרמלי בכל פלכי הדיומי-המערבי של רוסיה. בהצעה זו ראה קודש ותול כאחד. הרי זה עסק, שיש בו רעיון! והוא הלא עיקר תכונתו ועיקר מגמתו היו - להכניס את הרעיון הלאומי לתוך החיים, לתוך החיים הפשוטים, החולוניים, היידיים-יוס. לא להבדילו מן החיים ולהעמידו למעלה מן החיים, אלא לעשותו לחלק מן החיים, לעצם החיים. ובכך התחיל לפעול לטובת יין ארץ-ישראל בכל כחו. הוא היה נוסע מעיר לעיר ומפיץ את הכרמלי לא רק בין היהודים, אלא גם בין הנוצרים. הפרופסורים בתארקוב, שהכיר אותם מזמן שהיה תלמד שלא מן המנין באוניברסיטה התארקובית, בדקו בהשתדלותו את היין והעידו על טובו - ובתעודות הללו השתמש כסודר בקי ורגיל. ועוד הפעם התחילו נסיעותיו. כשמונה חדשים בשנה היה נוסע בפלכים הדרומיים-המערביים. ובסוף שנת תרנ"ז כבר נפתחה מחלקה למכירת יין-כרמלי באודיסה, שביראשה עמד לווינסקי עד יום מותו. ומעמד-העט הרחיב את חוג-פעולתו והתחיל לנסוע גם לעיר מערב-רוסיה וגם אל הערים הצפוניות, סבב בערי הוולגה ובקוקו, וגם בסביב בקש קונים לין-כרמלי. על-ידי מסעותיו אלה נתעשר ב-ישומים, שנעשו לו חמרי ספרותי, וסדר-המסעות שלו הם מן המעולים שבפוליונים. כמה מן הפוליונים שלו הקדיש גם לתעמולה לטובת יין-כרמלי - מה שהיה נראה בעיני רבים לייקלאמה בלתי-מהוגנת והיו מתרעמים עליו על שהוא משתמש בספרות לישים ענין מסחרי. ואולם לווינסקי לא הדיש בזה:

הכרמלי היה לו לא ענין של מסדר בלבד, אלא גם דבר שבקדושה: הלא יין-ארץ-ישראל הוא, שאחינו העוברים על הרי-ישראל מוציאים אותו למענבי יהודה השבה לתודה בזעת-אפס! ובשעה שנתישב לוינסקי באודיסה ישיבת-קבע (בשנת 1896) התחילה התנועה הציונית החדשה מיסודו של הרצל. לה התנגד, אחדיהעם, כידוע. ובעצם הזמן ההוא התחיל, השליח לצאת על-ידו. ספרי-אודיסה היו כמעט כולם חונים על דגלו של, אחד-העם ומתנגדים להציוניות המדינית במובנו של הרצל. באודיסה מתיסדות שתי אגודות ראשיות, שהן מתנגדות זו לזו: אגודת „בני-ציון“ ההרצליסטית ואגודת „גם ציונה“ האחדיהעמית. הראשונה נתלקטה מן הנלהבים ומן הקרובים אל ההמון, שהרעש המדיני של אותו הזמן לקח את לבו, והאחרונה נתהוותה מן המשכילים הלאומיים המתונים יותר והמעמקים יותר. לוינסקי, בתור „בן-משה“ ובתור סופר, נעשה אחד מעמודי „השלח“; ואולם דבר זה אינו מונעו מלהיות חבר לאגודת „בני-ציון“ דוקא. העממיות שבו והאהבה אל החיים של חיים, כמו שהיה רגיל לומר, מקרבות אותו אל אותה האגודה, שהיא יותר עממית יותר מלאה תנועה ורעש. אבל יחד עם זה הוא משתתף באגודה הקולטורית „החנך“ ונוטל חלק בו. עוד-ההלאמה, ששניהם נוסדו תחת השפעתו ובהשתתפותו של „אחד-העם“. הוא לא ראה כאן סתירה כלל: העבודה המדינית הרועשת והעבודה הקולטורית הנמרצה היו בעיניו כמשלימות זו את זו. הוא לא נתבייש לעסוק בקבוץ „שקלים“ ומניות; לסובב על פתחי העשירים ולרכוש אותם בתור חברים לועד ישוב-ארץ-ישראל שבאודיסה, ויחד עם זה רכש מניות בשביל „אחיאסף“ וקבץ כסף לכל מוסד לאומי רוחני. בנידון זה לא נראה לו שום דבר קשה ועולב יותר מדאי. הוא היה מפליא בסבלותו בנדון זה. אם השיבו את סניו ריקם – לא נעלב ולא נתרנו. אם לא נתנו בפעם זו היה בא פעם שניה ושלישית ורביעית והיה כופה עד שיתנו. אם לצורך זה צריך היה להשתמש בחרד – היה מוציא את הכסף מכיסו של הציין מתוך הלצה. אם לתכלית זו היה צריך לשחק עם הגביר „בפריפראנס“ – היה מוכן ומזומן גם לזה. הוא נוסע לקונגרסים, לועידות, לאספות ואינו משתדל להצטין ולהתפרסם, אינו רודף אחר כבוד של דברן (אף-על-פי שאהב לדבר, יותר נכון לדרוש דרשות-פוליטוניים), אלא עובד הוא באספות הללו בחשאי; מקבל כספים מבעלי-היכולת לצרכים הלאומיים הרוחניים. וכמה פעמים היו תוצאות „עבודתו“ זו במסדרו-האספות חשובות הרבה מתוצאות האספות עצמן...

ושום ענין רוחני לא היה זר לו. ביאליק, רבניצקי וש. בני-ציון מיסדים הוצאת-ספרי-חנך בשם „מוריה“ – והוא משקיע בה את רוב כספו. וחזין מזה הוא מוציא, על חשבון עצמו או בעזרת אחרים, ספרים ממבחר הספרות העברית: את ספוריו של מנדלי מוכר-ספרים, את שירי ביאליק, את ספורי המנוח יהודה שמינברג, את ספורי יד פֶּרְקוֹבִיץ, את כתבי המנוח מ'ל ליליענבלום; וכן גם הדפיס על חשבונו את „היסטוריה ישראלית“ של כותב המורים האלה, התחיל להדפיס את שירי שְׁפֶרְניחובסקי ועוד. מצד זה היה, כמו שאמר משורר צעיר אחד, „פרנס-הספרות“ ממש.

והוא עסק לא בהוצאת-ספרים בלבד. הוא השתדל בדבר יסוד, המתורות המורים העבריים. את הדבור העברי, שבתחלתו, כשנסדה, שפה ברורה; באודיסה על-ידי המנוח

בן־דוד (בשנת תר"ן), התנגד לו מפני שחשב אותו לדבר שאי־אפשר בגלות, חבב בשנים האחרונות עד מאד. הוא היה כמעט האחד באודיסה, שהיה מדבר עברית עם כל מי שיודע לדבר בלשוננו, והיה משתתף בכל ועידה לתכלית הפצתו של הדבור העברי. לא לפלא יהיה, איפוא, שהועידה של „עבריה“ בהאג בחרה בו בשנת תרס"ח לראש המרכז של „עבריה“ ברוסיה. והוא הראה את עצמו ראוי והגון להתמנות זו. הוא לא רק המציא את הסכומים הבלתי־קטנים לפי ערך, שדרשה הוצאת „מכתבים־חוזרים“ ומחברות יסוגות לתכלית הפצת רעיון הדבור העברי, אלא גם היה כותב מכתבים למאות לישים זירו ותעורה לאגודות וליחידים. אפשר לומר בכטחה, שאם הדבור העברי הדל להיות ברוסיה חדוש משונה, גרם לכך גם לוינסקי במדה מרובה.

ראוי להזכיר גם את עבודתו בתור גבאי בבית־הכנסת „בנה“. העבודה המרובה והקשה לישים בבית־כנסת זה הוכיחה יותר מכל, כמה עממיות היתה בלאומיותו ובצינוניותו של לוינסקי. „בנה“ נוסד כדי שיהיה מקום לכל הצימאים לדבר ה"י, שבו יהיו יכולים לשמוע „מלה יהודית“. כל סופרי־אודיסה שמחו מתחלה על יסודו של „בנה“ והבטיחו את סיועם. הם חשבו, שבית־כנסת זה יהיה בית־ועד לטובי הלאומיים. אבל בבית־כנסת מסבועו הוא מקום־פגישות לכל. אי־אפשר לסגור שערי בית־הכנסת בפני מה שיהיה. ובכך נעשה „בנה“ מעט־מעט חולין. נכנסו לתוכו גם המוניים, כמו שמבע הענין מחייב. האו זאת המעולים שבסופרי־אודיסה-ועזבו את „בנה“... לא כן לוינסקי. הכלל הגדול שלו היה: „שוב מעט מאפסי; ואולם חוץ מזה היה עניו ביותר ועממי ביותר. מוטב שלא יהא „בנה“ סולת נקיה משלא יהיה בעיר כאודיסה, שבערותו של ההמון ופראותו בכל הנוגע לדבר ישראל הן מבהילות ממש, שום מקום לדרשה לאומית ולחגיגה לאומית. והוא נשאר גבאי של „בנה“ ונושא על שכמו את טרדו ומשאו של בית־כנסת זה עד יום מותו. מלבד קרבנות־כסף, שהביא ל„בנה“, היה מוכשר להתחנן שעות שלמות לפני איזה אדם ידוע לדרבן מעולה עד שיסכים וידרוש ב„בנה“. וכשלא היה דרשן אחר – היה הוא עצמו עומד ודורש. כשרון דברני לא היה לו ודרשותיו לא היו דרשות כלל: אלה היו פוליטונים על פרשיות השבוע או דברים מענייני־החג, וכמה פעמים אמר לי לוינסקי, שהוא רוצה להוציא את דרשותיו בשם „פוליטונים מכל השנה“. ואף־על־פי־כן – או דוק מפני כן – היו דרשותיו חביבות על שומעיהן, כי היו מברחות את הדעת ומבליעות תוכחות מוסר בהלצות קלות ונחות. כקטן כגדול בין באי־„בנה“ אהבו את לוינסקי אהבת־נפש. כשנדע ב„שמחת־תורה“ דבר מחלתו המסוכנת, התחיל כל העם הנאסף בבית־כנסת זה גועה בבכי, למרות שמחת החג, ומאליו נתעורר לומר תהלים לרפואתו. וכשמת התנדבו באי־„בנה“ להוצאת כל כתביו סכומים הגונים מאד כמעט בלי שום התעוררות מן החוץ. מתוך עממיות זו סיע לוינסקי בכספו ובכתביו להוצאת העתון הזירוגני הקטן „גוט־מאָרגען“: ישמע־נא העם הפרוע שבאודיסה „מלה יהודית“ בלשוננו. אבל כמה כעס, כמה צעק לוינסקי כשנמצאו צעירים שלא נתנו למר סקולוב לדרוש ב„בנה“ בעברית! הרך כקנה נהפך כאן לקשה כארו ודבר דברים קשים, שלא שמע איש מפיו מעולם.

ואולם לוינסקי עסק לא בענייני־רוח ולא בעניינים לאומיים בלבד. לבו היה ער לכל

דבר טוב ומועיל. הוא היה אחד ממיסדי חברת-הצדקה-עזרת חולים שבאודיסה. הוא דאג לספרים צעירים ובכלל לצעירים מתחילים. כל צעיר יודע עברית, שנצרך לאיזו תמיכה או לשעורים או לעזרה אחרת, היה מוצא בלוינסקי לא רק עוזר ותומך, אלא גם ידיד נאמן. אין קץ להספרים מטוב-לבו ונדיבות-רוחו, שמספרים עליו באודיסה. מה שעשה לשובת יהודה שטיינברג בימי מחלתו ולשובת אלמנתו ויתומיו של זה לאהר מתתו היה יכול לעשות רק אֶח רחום. עוד שלשה ימים קודם פטירתו, בשעה שידע כבר בבירור שימות, קרא לביאליק ולרבניצקי כדי למסור להם דברים נוגעים לעסקי-מוריה ולעסקי משפחתו; אבל קודם שמסר להם את צוואתו בנוגע למשפחתו אמר להם: אחים! דאגו למשפחת שטיינברג!...

לוינסקי, למרות מה שלא רדף אחר הכבוד ולא בקש לעמוד במקום גדולים, היה מכובד על הבריות באודיסה אולי יותר מכל שאר הסופרים העבריים. הוא היה בורר בשעת הבחירות להרומה השניה. וכבר ספר מר אוסישקין¹, כמה מרובה היתה הכרת-האחריות של אותו לוינסקי, שהרבה חשבוהו לקלידת, כשהוכרח לבחור בין יהודי מוצר ובין נוצרי סיד, שדתנגד לשניהם כאחד. האדם הנח לבריות נעשה כאן עומד על דעתו. ואך בתור איש מפלגותי, אחי שהסיר מעליו את האחריות, בחר בנוצרי. כשהיו נוגעים בדבר, שהיה עיקרי בעיניו באמת, לא היה מרכין ראש לכל הצדדים כלל. ואולם יותר מכולם הבין הוא לפעמים בחושו הבריא, שהרבה ממה שאנו חושבים לעיקר אינו עיקר. שלמשל, גם הרצל וגם אחד-העם לשם טובת האומה נתכוונו, ואלה ואלה דברי אלהים חיים; ובמקום שנוגע בפרטים היה רחוק מקנאות ונח לוותר ולפשר.

זוהי אולי פילוסופית-החיים העמוקה, שגם אנו יכולנו ללמוד מן הפוליטוניסט הזה, שדהה קורא לעצמו פילוסוף מן המרתף. פילוסופיה כזו, שאינה מופשטת, שאינה עיונית בלבד, אלא אבר מן החיים, היא כח גדול, שמתגלה בשעה שמתרגשים ובאים על האדם מאורעות בלתי-שכיחים. ודיא נתגלתה בלוינסקי במאורע היותר קשה, שאירע לו בשעה שכתב נטה יומו לערוב.

בחורף תרס"ח חלתה תמר בתו הבכירה מחלת-שחפת קשה. בקיץ הוכרח לנסוע עמה לארץ-אשכנז, ששם מתה באביב ימיה למרות כל עמל הרופאים. בשעת גסיסתה קבלתי ממנו מכתב. לא הכרתי את לוינסקי. הוא עמד לפני סוד החיים והמות לא כפוליטוניסט קל-חיים, אלא כפילוסוף מזדעזע לפני אותה האפסות האנושית, שהיא מתגלית רק בשעה שהחיים נאבקים עם המות... נֶשֶׁב מחוץ-לארץ ובתו אין עמו קשה היה להבירו-כל-כך נשתנו פניו. הלא ראה את המות עין בעין... ואולם עבר זמן מועט—ולוינסקי הראה, שאדם גדול הוא. קודם מיתתה של בתו תש מעט כחו הספרותי וגם עסקנותו נתמעטה. ודוקא אחר מיתתה התגבר כארי וממש שב לימי-נעוריו. הוא התחיל לעסוק בצרכי-צבור באיזו התלהבות, בלי לאות, בלי הפסק. ולכתוב הרבה יותר מאז.

¹ השלח, חוברת לוינסקי (כרך כ"ג, 558—560).

ולכשרונו היו ברק ויפעה ועוזו יותר משהיו לו בימדיצירתו הזוהר טובים. אם חדלי-אוניו
 אנו נגד המות – נשפר את החיים ונקל את עולם מעל חברינו ומעל עמנו...
 כדי לעשות לו נתת-רוח ולהשיכחו את אבדתו הגדולה ההליטו סופרי-אודיסה לחוג
 את יום מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית. החגיגה באה באחור-זמן ונועדה לג' חול-
 המועד של סוכות תר"ע. באו וספרו לו: רוצים אנו "ליבל" אותך. בנוהג שבועולם, בעל-
 היובל מסרב, מתענו, אומר: איני כדאי, אין השעה רצויה, וכדומה מן התשובות מפני
 הנמוס, שתחתיהן מסתרות תשוקה עזה, שיפצרו בבעל-היובל, והכרה ברורה, שהכל
 יודעים – ואף הפוצרים בכלל – שאין כל הפענות הללו באות אלא מפני שבלא זה אי-
 אפשר... לזוונסקי לא כך עשה. "רוצים אתם ליבל אותי? – אמר בבת-צחוק, כדרכו –
 טוב. אני מוכן ומזומן, ובלבד שתורשו לי לדרוש את הדרשה הראשונה. צחקנו והסכמנו.
 דמינו, שאך צחוק עשה לו הפוליטוניסט. הלא זהו ההפך מדרך היובלים!

באה שעת החגיגה ועל השלחן התנוסס "מני" נדפס כזה:

שלחן-ערוך:

ייש וקוניאק	א לא	מחשבות ומעשים.
מיני מאפה	"	ישיבות של יפת.
מיני מלוחים	"	בעד חלון המרכבה.
ליקיר	"	מעט פילוסופיה לחג הסוכות.
דגים	"	סיס אל ים.
יין כרמל	"	פילוסוף מן המרתף.
בשר	"	חזון-הרוחות.
שכר	"	בעגלה ובעגלת-ההורף.
ספראות	"	מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת לאלף הששי.

וכשאך סבבו המסובים את השלחן בקש לזוונסקי, "תתן-היובל", רשות לדבר ראשונה
 ואמר בקירוב כדברים האלה:

רבותי! הלא יודע אני, שלא עשיתי שום גדולות ונצורות ושאני ראוי לשוב
 חגיגה. כתכתי פיליטונים בני-יומם, שהיום הם כאן ומחר צוררים אותם על-פי צלוחית;
 וכתבתים לא על קרוש-השם, אלא מפני שנעים היה לי לכתבם. ובכן מה כל הרעש?
 אלא שיוודע אני בכם, שכבר נמאסו עליכם החיים האבלים והעצובים, ורוצים אתם
 לשמח מעט את נפשכם. ובכן עלי נפל הנורל, שעלידי תהיו משמחים עצמכם מעט,
 ואני הקרכן. יהי כן! אבל תנאי אני מתנה עמכם, שאני אהיה רק הבתחיל ואחרי
 תבואנה שמחות ספרותיות אחרות, שבהן תהיו אתם הקרכנות. רק על מנת כן הסכמתי
 להשתטות מעט ולהיות התן-היובל. להשתטות יותר מדאי, להפליג בשכחים של גוזמאות
 אין כדאי. אבל להשתטות מעט ולשמח מעט ולבסוס מעט מותר אפילו על חשבוני.
 ובכן, לחיים, לחיים! עד חגיגת-היובל הבאה!"

כך יכול היה לנהוג אדם גדול באמת, – פילוסוף של החיים. שאינו אוהב לא את
 הצניעותנות ולא את העטנות היתרה, ובפשטות של המבע עצמו הוא עושה את הזינף
 וההפרזה של היובלים לבלתי-אפשריים.

התוצאה הישרה האחת של החגיגה היתה – מה שלזוונסקי התחיל לחשוב מחשבות
 על הוצאת מכתביו. לתכלית זו תקן, כנראה, את המסע לארץ-ישראל בשנת תת"ו.
 שנדפס בפרדס, ספר ראשון (אודיסה תרנ"ב), ובהוצאה מיוחדת (אודיסה תרנ"ג), כששאלתי:

Generated for Joseph Gairon (The Ohio State University) on 2017-01-28 01:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015025873368
 Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

פעם אחת: מסגימה לא נסה לתצור עוד יצירות פיוטיות מעין. מסעי נפלא זה? – השיב לי על שאלתי בספור נפלא, שרוצה אני להשאיר אותו בזה לזכרון:

המספר האמירקני סטוקטון הרבה התחבט עד שתפס מקום בספרות. לא רצו להדפיס את כתביו מפני שמצאו אותם בינונים. סוף־סוף הדפיס אחדים מהם והתפרנס בזה. אבל לא קנה פרסום גדול. פעם אחת באה ברכת־האלהים אל ביתו: אהבה הרגיש בלבו, אהבה עזה כמות. האהבה הרמה אותו למעלה עד גבהי שחקים והורידתו למטה, אל עמק השאול, כי יחף בין תקוה ויאוש... פעם אחת הכיר, שהתקוה לא רמתו. אז היה הזותר מאושר עלי אדמות. ובאשרו זה כתב ספור, שהיה נפלא מאין כמוהו. עד מהרה הביא אותו אל עורך הירחון, שהיה מדפיס בו את כתביו, – וזה קבל את הספור בזרועות פתוחות, וכשדפס נתפרסם שמו של סטוקטון כשם אחד הגדולים.

עבר זמן ידוע. סטוקטון התרגל באשרו – וכתב עוד הפעם ספורים בינונים. הוא בא אל העורך. העורך קרא את הספורים, אמר, שאינם רעים, אבל ממי שכתב את הספור הנפלא ההוא יש לדרוש הרבה יותר. אובד־עצות היה סטוקטון. בביתו לא היה לחם – והבל מסני שכתב פעם אחת דבר יוצא מן הכלל!... מה לעשות? – והוא הוכרח לבחור לו פרנסה אחרת ולהמתין עד ששכחו את ספורו הנפלא. אז שב לכתוב ספורים בינונים. הם דפסו והוא שבע לחם.

העלמה שאהב בגדה בו – כך נראה לו: היא הסבירה פנים לאחר. הוא היה אובד־עצות. הקנאה אכלה אותו. הוא החליט להציע לפניה את ידו ואת לבו. ברטט יהל למוצא־סיה... והיא הסכימה לחות אשתו. לאשרו לא היה גבול. הוא כתב עוד הפעם ספור נפלא. כספור הנפלא, שכתב בראשית אהבתו. ספור זה קרא לפני המיועדת לו. היא נשתוממה ונתלהבה:

– שאהו תיכף ומיד אל עורך הירחון, שהדפיס את ספורך הנפלא הראשון! – אמרה לו בהתרגשות.

סטוקטון הוציא תיבה קטנה מתחת שלחנו, שם בה את כתב־היד של ספורו, סגר אותה על מסגר ואת המפתח השליך הימה.

– מה עתה עושה, משוגע? – אמרה אהבתו ופניה הלבנו כסוד.
– איני רוצה לרעוב. אם אדפיס עוד הפעם ספור יוצא מן הכלל, שוב לא יסלחו לי לעולם על שאני כותב ספורים בינונים.

ואחרי שספר לי את המעשה היפה הזה הוסיף לווינסקי:
– ציור כמסע לארץ־ישראל בשנת ת"ת' כותבים רק פעם אחת בחיים. מי שכותב פוליסונים בנייזמם כמוני אינו צריך לכתוב ציור כזה יותר מפעם אחת. אם לא – לא תהא לי הרשות לכתוב את פוליסוני...
שני חדשים אחרי חגיגת היובל מצאו הרופאים לנחון לעשות נוח ללווינסקי. מבלי שגלה דבר זה אסילו לבני־ביתו (הוא אמר לדם, שהוא נסע לקיוב) נכנס לתכלית זו להקליניקה של הדי־זילברברג באודיסה. ואולם קודם שנכנס לישיב מצא לנכון לצוות אל

ביתו-הלא היא הצוואה הנשלאה שלו, שנביא ממנה אך את הדברים האלה (שאר הדברים הם חשבונות של כספים):

מרכושי המעט אני מבקש לתת: לרעיתי סך שני אלפים רובל. לשתי בנותי, עד שינשאו לאיש או עד שיהיו בנות עשרים ואחת, לכל אחת שני אלפים רובל. להכניס לועד חובבי-ציון סך חמש מאות רובל כשביל פרס בעד המחברת היותר טובה, שיכתוב תלמיד הנימנסיה ביפו כמחלקה האחרונה (היינו האחרונה מן המחלקות הקיימות, בין שהיא השמינית או השביעית או הששית, וכלבד שתהיה האחרונה) לסוכרת כתי תשר, שנקטפה בלא עתה, וזכרוני אנכי. וכך תהא נקראת: פרס בעד המחברת היותר טובה בעברית (דוקא!) לזכר אלחנן ליב ותמר לווינסקי*. אם המצא ימצאו בין ידידי ומכירי ומכבדי כאלה, שיתנדבו להוסיף על הסכום הזה ולהגדיל את הפרס—תודתי נתונה מראש. ומאה רובל להכניס גם-כן לאפיטרופסי להוצאת איוזו מכתבי, כפי ראות עיני ידידי קלוזנר, ביאליק ורבינצקי—מה שימצאו לנכון, אם מחברת, מסע כא"י או אחרים מכתבי. ואם ימצאו מירידי ומכבדי כאלה, שיוסיפו על הסכום הזה—תודתי נתונה מראש. ואם המצא ימצא מו"ל, שירפס את כתבי,—הנה את המאה רובל האלה בהוספת מה שיקחו מאת המו"ל שתי מאות רובל או מה שיתנו מכבדי ואוהבי—ליסד פרמיה כזו בעד המחברת העברית היותר טובה כמחלקה האחרונה בבית-הספר לנערות אשר ביפו, גם-כן על שמי ושם בתי האומללה, שנקטפה בלא עת. וכל הסותר למסור לבני, כאשר יהיה גדול, היינו לשנת העשרים ואחת לימי חייו.

את בני ואת בנותי אני מבקש לזכור, שהם יהודים וצריכים להיות יהודים טובים. מבקש אני, שיהיו כל ימי חייהם חברים לחברת התמיכה, שיכניסו בכל שנה ושנה תרומות חברים ושקל הציוניים, שישתדלו בכל מה שאפשר לגור בא"י, ואם לאו—לכל הפחות לבקר פעם אחת בימי חייהם את א"י, שינדכו נדבות לטובת הספרות העברית וסופרים עבריים. על מנת כן אנכי נותן להם את ברכתי, ברכת אב.

מבקש אני מהם עוד, שיהיו תמיד בין יהודים ולא ירחיקו את עצמם מבת-כנסיות ובתי-מדרשות ושלא ירחיקו את עצמם בכלל מסניכה יהודית. על מנת כן אני נותן להם את ברכתי, ברכת אב.

מבקש אני מהם עוד, שיהיו יהודים טובים מסורים לעמם, לארצם, למורשת אבות, שיחיו באידיאלים עבריים ויהיו אנשים טובים, שלא יתערבו עם זונים ורק ישתדלו להיות אנשים טובים ויהודים טובים, כמו שחפצתי לראותם, כמו שגדלתי וחנכתי אותם.

מאת חברי ב"כרמל", ה"ה ידידי מאו זאב גלוסקין, י"ל גולדברג ושמואל ברב"ש, אני מבקש סליחה ומחילה, אולי התנהנתי עמהם שלא כשורה. ומבקש אני אותם שלא יעזבו את יחומי.

מאת חברי ב"מוריה" ביאליק, רבינצקי ונוטמאן גם-כן מבקש סליחה ומחילה, אולי התנהנתי עמהם שלא כשורה, ומבקש גם-כן, שישתדלו להביא לידי גמר את השבון משפחתי עם "מוריה".

מאת כל חברי בהנהגת בית-הכנסת "יבנה" אנכי מבקש סליחה ומחילה, אולי לפעמים התנהנתי עמהם שלא כשורה.

ומאת חברי הסופרים גם-כן מבקש ככה, אולי התנהנתי שלא כשורה עם אחד מהם. ומאת חברי בעבודת "מוריה", שהפועלים והעוורים—מכולם מבקש סליחה ומחילה, אולי לפעמים התנהנתי עמהם שלא כשורה.

ושלום, שלום לארץ-אבותינו, ושלום, שלום לכל מאן דעסקין באוריייתא ובספרות ישראל ובתחית הדבור העברי, ושלום, שלום לכל המחוננים את עפר ארצנו, לכל מאן דעסקין בתחיתה, ציוניים וחובבי-ציון כאשר הם. אנכי לא זכיתי לראות כנתמת ציון—תזכו אתם.

והנני כותב ברעה צלולה, יום א', ז' טבת, שנת עת"ר, פה אדעסא. אלחנן ליב לעווינסקי*.

¹ (המלות מפוררות כנוף הצוואה.

האדם הטוב והיהודי הטוב משתקפים בצוואה זו בבהירות, שלא ישיגוה אלפי תאורים. למרות יראתו מפני הנתוח נתרפא ממנו עד מהרה. ואולם, כפי הנראה, נתיירא, שמא תשוב מחלתו אליו, ועל-פי עצת הרופאים רחץ בקיץ שעבר באמבטאות חמות של רפיש בלימאן האודיסאי, וכפי הנראה, באמבטאות חמות יותר מדאי. יחד עם זה היה מרבה לעבוד בקיץ זה כמעט למעלה מכחות-אנוש. דבר זה הכשיל את כתו, אבל הוא לא הכיר בזה. לא הביר, אבל הרגיש. ימים אחדים קודם מיתתו הדפיס בהד הזמך (שנה ה'ביעית, גליון 219, מיום ט' תשרי תרע"א) פיליטון בשם, מלכותא דרביע מלכותא דארעאי, שבו אנו מוצאים כדברים האלה:

שער בגמסך, חביבי: שלו הייתי ובריא בכל רמ"ח אברי ושפ"ה גירי, לא ידעתי כל מכאוב ולא הרגשתי כל חולשה. עברתי בערים שונות, סחרתי על פני תבל. חפשי הייתי לנמשי וקיים ברשותי. ולא ידעתי, כי האורב יושב לו בחדרי, הבולשת של ההנהגה העליונה החשאית שומרת את צעדי. ובבוקר לא-עבות אחד שמו עלי מאסר מתחלה מאסר ביתי, על סמתי בחדרי, ואחרי-כן בבית-הסוהר—בבית החולים. כמדומה, לך: לא כלום, איזה כרסם (שנופפען) חוק, ואחרי-כן אינפלואנציה חזקה, ואחרי-כן. דלקת הריאה כדבעי עם כל המכשירים. נמצא, שאיזה, חירק' נבה מהבולשת החשאית התנגב אלי והוא הוא שמוה את כל הארג הנורא הזה והחויק אותי מתחילה במאסר ביתי, על סמתי בחדרי, ואחרי-כן תסום בבית-החולים. ואנכי, ספרו לי אחרי-כן. דברתי הרבה דברים בהתלהכות, ברתחה, בכעס. הצמדקתי, התרעמתי, התחננתי—את הפרטים איני זוכר—אבל דברי לא הועילו. וכו' וכו'.

הגידו מה שתגידו, חביבי: בדאי במעמדים ירועים גם להיות קונסירבאטור נמור, אבל לבולשת החשאית אי-אפשר להסכים. המוסר הזה אחת דתו להבטל. כי בא איזה, חירק', כריה קלה ובוויה, שאין בה ממש, ועושה אתך כלה, ואין אתה יודע אפילו אימתי התנגבה אליך לריאתך, לקיבתך, לדמך, ובית-דין של צנא מעמידים עליך, ובמשך עשרה ימים, מראש-השנה ועד יום הכפורים, משפמך נמור. הם העדים והם הדיינים—ואין אחרי מעשה בית-דין זה ולא כלום. התחנה האחרונה. לא תרעומת ולא קובלנה. ובא אחרי-כן איזה מלאך, שליח בית-דין, ואוסר לך: צא!—ואתה מוכרח לצאת"...

וכי תססה מחלתו בפנים גופו והוא הרגיש בזה הרגשה בלתי-ברורה?—על כל פנים מחלתו דומה מאד למה שתאר בפיליטונו האחרון הזה. כאילו נבואה נזרקה מעמו. ביום-הכפורים נאם נאום מצוין בגיבנה ולמחר חלה באינפלואנציה. אבל הוא, הבריא והחסון והעסוק תמיד, לא שם אליה לב. הוא חשב אז מחשבה לעלות לארץ-ישראל וכיום שלפני ערב סוכות דבר עמי על זה. ביום הראשון של סוכות כבר לא הלך להתפלל בגיבנה; כי הרגיש את עצמו. לא בקו הבריאות. ואולם ביום השני של סוכות, לפנות ערב, כשנפק ארצה מסד סוּחָה, לא התאפק והלך לסעודה של מצוה, וכיום ראשון לחול-המועד של סוכות הלך, למרות מה שהרגיש עצמו. לא במזב, ללוות ילדים נוסעים לארץ-ישראל, כי מי יעשה זאת חוץ ממנו?—על האינפלואנציה נוספה אנגינה והחום עלה. קראו לרופאים, אבל הם לא ראו בזה ישום סכנה. רק ביום א', די חול-המועד של סוכות, התחיל פתאום לחוש באזנו. בהושענא-רבה היה כבר מצבו מסוכן. החדקים-הבולשתי, בצורת ספּרָטֶטֶזֶקוֹקִים, התגנבו אל דמו—ועשו אתו כלה. כל עמל שמונת הרופאים, והפרופסיור וואלטר בתוכם, להצילו היה ללא הועיל—ובכיד תשרי, אסרו-הג של סוכות, כשעה י"א בבקר, מת לווינסקי אחרי גסיסה ממושכת. שבה הסתתרה בינתו וחזרה ושבה אליו פעם

אחד פעם ושבה דבר פעם בפעם על ענינים לאומיים וספרותיים ויסוד קופה לטובת הסופרים העבריים וכיצא בזה), בחוג משפחתו וידידיו הקרובים.

במשך ימי מחלתו היו חצר הבית, שבו דר, וכן חצר בית-הכנסת, יבנה, מלאות אנשים, שבאו לדרוש בשלומם ולהתפלל עליו. לבית-עולמו לוו אותו עשרות אלפי איש, אף-על-פי שנאסר ממעם הרשות להספידו בבית-הקברות. את הבני והיללה קשה לשער. המרו עליו אלפי איש באודיסה ומחוצה לה כהמר על היוד. הספידים נערכו עליו כמעט בכל תפוצות ישראל. במשך שני חדשים לא חדלו עתוניני מלדבר עליו. הצפירה והזמן הוציאו גליונות, שהיו מוקדשים כמעט אך ללוינסקי. ההוצאה המיוחדת מחוברת-לוינסקי של השלחי, שנשתתפו בה כשלושים סופרים, וביניהם אנשים כמנדלי מוכרספרים, אהרן העם, ביאליק, אוסישקין ועוד, נמכרה כולה במשך השבוע הראשון ליציאתה. להוצאת כתביו נאספו אלפי רובל בקלות, שלא הורגלנו אליה כשהדבר נוגע אל הוצאת כתביו של סופר עברי. וכשפרסם הזעד באודיסה כרוז לִסְד קופה על-שם לוינסקי לשם סימנאריון למורות בארץ-ישראל, נתקבץ קרוב לעשרת אלפים רובל ועוד העם מרבה להביא.

III.

כך העריכו את ערך לוינסקי האדם והסופר ברחוב היהודים. וראוי לתשומת-לב: לוינסקי גם בתור אישיות לוחמת ומשעבדת וגם בתור כשרון ספרותי לא הגיע למדרגת סמולנסקין או גורדון או ליליענבלום; ואף-על-פי-כן אפילו לסופרים גדולים ופזנים ממנו לא הראה העם את חבתו כמו שהראה ללוינסקי ולא הספיד אותם כמותו.

כמה היה כהו גדול?

— כמה שדיה נוח לבריות — ישיבו רבים.

ואולם את הסמירטוטים ואת המראים פנים לכאן ולכאן ומרכינים ראש לכל צד אין מרכים לחבב ואין מרכים להספיד. להיחס היחיד במינו אל לוינסקי יש פעם יותר עמוק. ארבע מדות במוסר: מוסריות מהרגל, מוסריות מראה, מוסריות מהכרה ומוסריות מאהבה.

המדרגה היותר פחותה של המוסריות מהרגל. האדם נהרגל על-די הסביבה והתנוך שלו לעשות מה שנחשב טוב ויפה בזמנו ובתוך סביבתו — והוא אינו נוטה מהרגלו מפני שתאוותיו אינן ממות אותו בתוקף גדול לצד אחר. זוהי מוסריות אבטומטית, הפתחה שבמוסריות.

למעלה מזו היא המוסריות מיראה. האדם מתירא מפני מה יאמרו הבריות? — ויראתו זו גדולה היא מתאוותיו. זוהי מוסריות של השוק, מדה בינונית של מוסריות.

מדה מוסרית גדולה מזו עד לאין שעור היא המוסריות מהכרה. האדם, שתאוותיו חזקות וסוערות, מתגבר על ההרגל ואף היראה אינה כובשת את יציו; ואולם יש בו הכרת-החובה, הכרת חובתו להבריות, שכל אחת מהן היא תכלית לעצמה ואי-אפשר להשתמש בה כמו שמשתמשים בכלי. הכרה זו צוחת מתוך לבו של אדם, שהוא הייב למלא את חובתו לחברו ולבין את מעשיו לטובתו של זה. ומתוך הכרה זו

הוא. מדיני את הצד הטוב על היצר הרע, בלשונו של התלמוד, או, בלשונו של קאנט, הוא פועל על-פי הכרת-התובה שלו אף בשעה שנפית-לבו היא נגד תובה זו. זוהי המסירות האבסולוטית, המעולה שבמסירות.

ואולם שלשת מיני מסירות אלה, כמה שהם רחוקים זה מזה, שוים הם זה לזה בדבר אחד: שלשתם הם הנגוד הגמור לטבעו של האדם, להטבע הפשוט והישר של הברייה. אם מדרגל או מראה ואם מהכרה – כל מיני-המסירות הללו סוף-סוף אינם אלא פרי מלחמה פנימית. האדם משרר את יצרו, את טבעו, את תשוקותיו הבלתי-אמצעיות, ופועל טוב כפי שתורו הסביבה שלו, שהוא מורגל בה או שהוא מתירא ממנה, או כפי שתורו הכרתו הפנימית, שהוא ההפך מנפיתו. וכל מלחמה, כל שבירת הטבע האנושי משארת רושם לא-נעים בנפשו. אין הרמוניה הנפשית אפשרית במקום שהאדם נלחם בנפשו ומנצח את עצמו. ידועה האגדה על משה ועל סוקראטס, שפניהם היו פני רשעים גמורים: אך מפני שנלחמו עם נפשם על נפשם נעשו למה שנעשו – אך כעור-פניהם לא חלף... וזה הוקן הגדול מאסנאיה-פוליאנה, שמת מיד אחרי צעדו הענקי האחרון, – כלום היתה הרמוניה בנפשו? כלום לא היתה זו שדה-קמל לתאוות סערות, שנתעצם בהן ונפתל עמהן נפתולי-אלהים כל ימיו, ולסוף לא עזר כח להחזיק מעמד – ונרח מעצמו כדי לגאול את עצמו?... אכן, מלחמה כזו מגדלת ומרוממת את האדם ומעשרת את נפשו עליידי הסתירות והנגודים והנפתולים וההתעצמויות, אבל הרמונית ויפה אין נפשו נעשית עליידי כן לעולם!

הרמונית ויפה היא רק נפשו של אותו אדם, שיש בה מסירות מאהבה. לאדם כזה אנו קוראים בעברית, מזג טובי ולנפש כזו קראו שילר בשם "נפש יפה". המזג הטובי אינו משעבר את נפית-הלב להכרת התובה. בו מתאמת החובה המוסרית, הבאה מתוך ההכרה, עם נפית-הלב, הבאה מן הרגש. במזג טובי אין מלחמות, אין הרגות היצר-הטוב על היצר-הרע, ובכן יש בו אחדות פנימית, הרמוניה עליונה. הטוב הוא לו טבע שני, יותר נכון – טבע ראשון. אין אדם בעל "מזג טובי" פועל טוב לא מתוך הרגל, לא מראת הבריות, ואפילו לא מתוך הכרה, שחוב הוא זה המוטל על האדם, אלא אך ורק מאהבה, מפני שלבו מושכו אל הטוב, מפני שהטוב הוא טבעו, מזגו, נשמתו. אם לא ייבה להיטיב היא חסר דבריה. והוא פועל טוב בלי מלחמה כלל. זהו כמעט האינסטינקט שלו.

מסירות כזו אולי אינה ראויה לשם זה, אבל היא היותר יקרה שבעולם, היותר תיבה, היותר קרובה ללבנו, כי טבע יש בה. וכל מה שהוא טבעי פועל עלינו בקסם מיוחד ומישך את לבנו לאדבה.

מזג טובי כזה היה לווינסקי בתור אדם. מי שראה בו איש שונא-מלחמה ואומרי-הין וחשב, שהוא עשה כך מפני שבקש לישב בשלוח ולמצוא חן בעיני כל, – לא היה אלא טעיה. הוא לא נלחם ולא התקומם מפני שבנפשו לא היתה מלחמה ולא היו כחצת מתנגשים. החובה המוסרית ונפית-הלב היו בו אחדות אחת. הוא לא היה יכול לצער, לקנא, להרגיז מפני שלא היה בו כלל יצר-הרע ישל שנאת-הבריות. ואת הטוב,

שהיה עושה בלי הרף והפסק לכל אדם ובכל מקום, היה עושה כמו שאדם אוכל ושותה : צורך טבעי היה לו זה. זוהי סבת הדבר, שלא שמע אדם מפיו אף מלה אחת של התפארות במעשיו הטובים: כלום אדם מתפאר בספוק צרכיו ההכרחיים? – ועל שום אדם לא היה מדבר רעות מִמֵּו גס־כֵּן לא משום זהירות ומפני שהכניע בנפשו את התאוה להתכבד בקלון חברו, אלא מפני שלא היה לו ממה להזהר ומה להכניע.

ומפני שתמד הלך אחרי טבעו, לא הפריז לא על מדת הטוב ולא על מדת הרע. לא היה מדיר הנאה מן החיים ותענוגיהם והיה רחוק מן החסדות היתרה והמוסרנות הנפרזה, אבל היה מִהְנֵה גם אחרים ממתנות־החיים ולא אהב אך את עצמו בלבד. לא החזיק מזכה לעצמו ואף לא התגדר בענותנותו. עשה כל מה שאפשר ולא התעצם לעשות יותר מכפי כחו. הכיר את הראוי ועשה את האפשר. נצטער על הקלקלות שבחינו והשתדל לתקן מה שאפשר בלי הרעשת־עולמות וריגנות וקפיצה מן העור. ובמובן זה היה לווינסקי אמן של החיים. קלים ועליזים כמשחק היו החיים בעיניו, למרות מה שמבל הרבה בחייו הפרטיים ועבד הרבה בחיים הצבוריים. החיים לא משכו אותו בְּכַבְדָם אל העולם השפל ולא הביאוהו לידי עצבות ומרה־שתורה. הוא לא נואש לעולם וידיו לא רפו. זהו סודם המיוחד של אמני־החיים. ומי, חוץ מלווינסקי, יכול היה לברוא את הפתגם: עבדו את העם בשמחה?

IV.

והסופר לווינסקי לא היה אלא נוסח אחר של לווינסקי האדם. אותן הסגולות הנפשיות, שעשו את לווינסקי האדם לאהוב, עשו את לווינסקי הסופר לתיב. כשם שהיה אמן־החיים כך היה גם איש־האמנות. וכשם שהחיים היו לו קלים ועליזים כך היתה גם יצירתו הספרותית קלה ועליזה כְּמִשְׁחָק. והמשחק בטובנו העליון – המשחק במובן ההשתחררות מן הפניות והמגמות ומבקשת התועלת הגסה, שבמקומן באה ההנאה הקלה והעליצות הבלתי־מבקשת־כלום – הוא הפולישון האמנותי. יפה היה הפולישון של לווינסקי וקל־המשקל. כי הומוריסט היה ולא סאטיריקן. הסאטירה היא על צד האמת לא אמנות, אלא פובליציסטיקה. אך כשהיא מתרוממת עד גבהי האידאל ורואה את המציאות והנה היא ההפך ממנו והילכך היא מלגלת על המציאות בשם האידאל, – אז אך אז היא נשגבת. על־פירובת. לה להסאטירה מגמות ופניות, ובכן אינה בת־תורין ואינה משחררת את הרוח. היא מעקצת ומרגזת. לא כן ההומור. הוא אינו אלא הלך־נפש. התוליו הם חפשיים ופלאומיים, בלי סניח וכלי מגמה וכלי אינטרס. הוא אינו בא למלא שום צורך מעשי, כי הוא אינו אלא צורך טבעי של ההומוריסט כמו שהשיר הוא צורך טבעי של העוף. ההומוריסט האמתי מהתל, כמו שֶׁשָׁר העוף המקנן בין עפאים. אין הוא מתכוין לעקץ ולהרגיז ועקיצותיו הבאות מאליהן אינן שנונות, אבל טבעיות הן ופלאומיות (מפני שאינן בעלות־מגמה), ועל־כן הן מעוררות בדיחות־הדעת, שהיא תוצאתה של חירות־הרוח. כשהן באות מתוך מחשבה וכוונה אינן אלא מה שקורא הרוסי Потуги на остроумие והן חסרות־טעם. כמעין הנובע,

כמעין המתגבר הוא ההומריסט. בחדר עליון – בחדר טבעו. בן-חורין הוא בהודו והוא עושה את האדם בן-חורין מן התאוות והפניות. חדודיו גורמים לו לאדם, שיהא לבו טוב עליו, שמלא צחוק פיו: רצינים הם החיים, עליזה היא האמנות – אמר שילר – והומור טבעי היא אמנות אמיתית, שהחיים הרצינים משמשים לה חומר לעליזות. ורק בנפש יפה, שאין בה מלחמות, פניות ופרעים שבלב, מקנן הומור זה, ובה רק בה שובן הבשרון החפשי כצפור. כי רק במקום שהטבע והאינסטינקט פועלים בלי אמצעי, שם רק שם יש אמנות יש כשרון, כשרון עליו ובן-חורין.

ללוינסקי היה כשרון הומוריסטי זה. לא סאטיריקן היה, אלא הומוריסט. ואף לא לץ ולא בדיחן היה, אלא הומוריסט. הוא לא חדר בכונה, לא ישב וחשב עד שברא איזה חדר. והוא לא נתכוין מעולם לעקץ ולהרגיז. כמעין נובע היה כשרונו, לא היה עתון או ירחון, שלא כתב בו בכל חג ובכל עת מצואי. ואפילו מכתביו הפרטיים היו ברובם פוליטונים גמורים. בלי לחץ, בלי התאמצות, בלי קשוי היו יוצאים פוליטוני מתחת עטו. לא היה שם לב לא לדקדוק-הלשון ולא לעבוד-התוכן – ואף-על-פירכן יצר לו סגנון מתודד ורך כאחד, שהיה מקורי ומיוחד לו ומתאים לתכליתו. כי מלבו היו יוצאים כל דבריו וחלק מן הטבע – מטבעו, ממזגו, מהיותו – היה כל מה שכתב.

ולמרות מה שהיה נראה בפוליטוניו. קל-שבקלים לא נעשה בדיחן. מזה שמר אותו האידאל הציוני החיובי, שהיה שמור בלבו טראשית צאתו על בנת הספרות. הוא לא כתב פוליטונים לשם חדוד ולשם בדיחן בלבד. הוא ראה את המציאות והנה היא הרפך מן האידאל היקר לו, שתאר פעם אחת בימי-חייו בכשרון כליכך מזהיר בחלוסי המלכות שלו, הנקרא מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת, – והרים עליה את שוטל-צונו. זהו הקשר הפנימי העמוק שבין היצירה היותר חשובה שלו, שבה התרומם כמעט למדרגת אסן-יצר, ובין הפוליטונים שלו, להס-חוקו. הנגוד הצוקני שבין האידאל הארצי-ישראלי המזהיר ובין המציאות הגלותית הנוראה הוא באמת תוכן כל פוליטוניו של לוינסקי וסוד יצירתו. בזה התקרב לגבול הסאטירה הנשגבת, אבל נשאר בתחום ההומוריסטיקה: מזג טובי היה יותר מדי ולא היה יכול להעשות קפרן ומשף-מוטר, וכדי להבליט נגוד זה שבין המציאות להאידאל היה משתמש או בהשוואות מימים קדמונים, כבעל-אגדה גמור, או בהבדלים שבין ישראל לעמים: "מה בין בני לבן-חמי?" – וכשהיה בא לידי כך היה מתרומם כמעט תמיד עד הנשגב. מי אינו זוכר את השואתו הנפלאה הזו: מה בין חשיבותם בעולם ותקיפותם המדינית והלאומית של הבורים, שמספרם עולה בכל טראנסוואל בסך-הכל למאתים אלף, ובין חשיבותם ותקיפותם של היהודים, שמספרם בווארשא או באודיסה גדול ממספר כל הבורים שבטראנסוואל (מחשבות ומעשים, XX) – השואה זו נוקבת ויורדת עד התהום ומרעשת את הלב עד למעמפיו. כאן פוסקת הבדיחות ונעלמים אפילו הרוך והתביבות. כאן נעשה לוינסקי רצין ועגום כהחיים עצמם...

ועוד במקרה אחד היה לוינסקי מאבד את הרוך ואת החביבות שלו ונעשה קשה באיזו כמעט קפרן: בכל מקום שראה בו צביעות וזיוף, בואו וראו, באיזה סגנון קשה הוא מדבר על "ההנפה, הפישה והצביעות לשם הפרושה" ואיך הוא קורא להן

בקול גדול: הלאה! תועבה הן בהיכל הציוניות! (שם, XVII); או איך הוא מתרעם על השלום המזויף, שאירופה מתקשמת בו בשעה שפּרָפּה בין שניה, וכמה הוא מתרגש מציורו המפורסם של רִיִּה־רִיִּךְ: החזיר החוגגי (שם, XLVI); או באיזו אירוניה מרה הוא מלמד זכות על ספרד, שהיתה מעברת אותנו על דת בלי צביעות, על־ידי אינקוויזיציה, בעוד שעתה מכריחים את בנינו להמיר את דתם עי המצאות ואף אין מזכירים בשם העברה על דת באונס, באופן שלא תלָינים, כמו לפני, מענים ומסרים אותך, אלא מסבבים את פני הדברים, שאתה בעצמך מענה ומסיר את עצמך וסובל יסורי הנפש כל ימי חיך!... (שם, XLIII). את הצביעות ואת הזיוף לא סבל לזינסקי בכל צורותיהם מפני שהוא היה כולו, בחייו ובעבודתו הספרותית והצבורית – הטבע עצמו. והילכך שגא כל־כך את המומרים, שהם האנשים הזותר מזויפים שבעולם. והילכך תבב אך אותה יהדות, שהיא טבעית, חיונית, בלי התחכמות, בלי פלפול ובלי הפשטות יתרות. וזההדת שלו היתה – החיים הלאומיים, הספרות הלאומית ואף הדת עד כמה שהיא לאומית. חיים וחגים לאומיים, בתי־כנסות ובתי־מדרשות לא לשם מצוה, אלא לשם הנאה, גֵרָם פרנסה ליהודי, תנייובל, הוצאת ספרים עבריים, שעושים את הספרות הלאומית חיה ומלאה־ליח, דבור עברי, שעוֹשֶׂה את חייה־לשון הלאומית טבעיים ולא מלאכותיים, הסתדרויות לאומיות כמה שאפשר, ועל כולם – ארץ־ישראל בתור קרקע ובסיס לחיים טבעיים, עצמיים, אבטונומיים, – זו היתה היהדות של לזינסקי בהקפה השלם, יהדות של חיים ושל שמחה. כל ימיו שאף לעשות מן היהדות – חיים. ודבר זה קוה להשיג עי קיום הפתגם: עבדו את העם בשמחה. כי במקום שיש שמחה יש חיים; ובמקום שהשונא אינו יכול לדכא את הרוח אין פחד ההתנוונות והכליון.

וזהו סוד התְּבָבוֹתוֹ על הקהל הנרגן והבְּתָרָן שלנו, שכל־כך קשה למצוא חן בעיניו. אנו היהודים, שכל־כך נתרחקנו מן הטבע ומן החיים ושסופרינו הם רובם ככולם נקרנים וחשבנים, בעלי־תוכחות ובעלי מדי־שחורה, מתחדדים ומתחכמים ומתכוונים לעקוץ ולהקניט זה את זה ואת האומה כולה, – אנו אי־אפשר לנו שלא להרגיש, כי לזינסקי היה אדם יחיד במינו וסופר יחיד במינו בכל הנוגע לִישָׁרוֹת וטבעיות. ולפיכך אין להתפלא על שהעם הראה לו את חבתו בחייו ובמותו יותר משהראה לסופרים גדולים וטובים ממנו: הוא מרגיש בחושו הטבעי, שאם סופרים גדולים ממנו היו ובודאי עוד יהיו לו, סופרים טובים ממנו ספק הוא אם היו ומי יודע אם יהיו...

